

СЛОВО МОЛОДОМУ НАУКОВЦЮ

**Спасибо-Фатєєва Інна,
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільного права
НЮУ імені Ярослава Мудрого
Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-9852-1706>**

**Чаус Юлія,
студентка магістратури
НЮУ імені Ярослава Мудрого
Харків, Україна**

УДК 347.2:347.4:347.5

DOI: <https://doi.org/10.69724/2786-8834-2024-3-3-223-243>

ЩО ОЗНАЧАЄ ТЕРМІН «НАЦІОНАЛЬНИЙ» ДЛЯ НАРОДУ І ДЛЯ ПРАВА: НАРИС ПРО ВІЙНУ В УКРАЇНІ, КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ, ДОВІРЧУ ВЛАСНІСТЬ І НЕ ТІЛЬКИ

Спасибо-Фатєєва Інна, Чаус Юлія. Що означає термін «національний» для народу і для права: нарис про війну в Україні, культурні цінності, довірчу власність і не тільки

Анотація

У статті досліджено правові аспекти збереження об'єктів, що мають національне значення, все те, що є необхідним для народу, нації не лише для її виживання й існування, а й для позиціонування себе як такої. Це й об'єкти економічної інфраструктури, і культурна спадщина, і технологічно значущі, а також інфраструктурні, освітні, наукові та інші об'єкти. Автори аналізують правові проблеми утримання і збереження майна, захисту прав на нього через повномасштабну війну, включно з питаннями націоналізації та управління майном у зонах воєнного конфлікту. Окреслюються проблеми збереження культурної спадщини України, які загострюються, незважаючи на наявність міжнародних правових норм, і які демонструє дійсність через брак бюджетних коштів та невизначеність правового режиму окремих об'єктів. Автори закликають до правового вирішення питань збереження та управління національними цінностями, зокрема через впровадження моделей, які забезпечують баланс між державними та приватними інтересами.

У праці досліджується британський досвід трастових механізмів і можливість їх застосування в українському праві, зокрема довірчу власність. Одним з аспектів, що перешкоджає цьому, є відсутність чіткого правового регулювання довірчої власності в Україні, попри її формальну наявність у законодавстві. Безпосередньо в Цивільному кодексі України існують дві суперечливі моделі довірчої власності та бракує механізмів, які б чітко визначали роль бенефіціарів. У той час як норми публічного права України широко оперують термінами, що першочергово мали б бути закріплені в нормах приватного права.

Розглянуто правовий статус національних акціонерних компаній і правовий режим їх майна, зокрема проблеми регулювання та суперечності між Цивільним і Господарським кодексами. Проаналізовано випадки створення державою юридичних осіб приватного права, що викликає питання щодо їх правового статусу та підстав вважати їх «національними». Особлива увага приділена правовим позиціям Верховного Суду, яким визначається, що майно національних акціонерних компаній залишається об'єктом державної власності, а власним майном компанії володіє на праві господарського відання. Аналізується тенденція законодавчого регулювання речових прав і зокрема прав юридичних осіб, створених державою, на їх майно, що слідує із законопроектної діяльності в цьому напрямі. Зазначається на недоліки підходу, яким планується реформування речових прав на підставі узурфрукту без внесення відповідних змін до ЦК України. Наголошено на відсутності концептуального підходу у правовому регулюванні цих питань. Висловлюється думка, що компанії, які мають статус національних, повинні служити національним інтересам, і це має бути відображено в їхньому правовому статусі та режимі майна.

Також приділено увагу аналізу правового статусу й особливостей фінансування наукових та освітніх установ в Україні. Підкреслено критичну важливість цих закладів для розвитку суспільства та формування нового покоління науковців і фахівців. У статті також проаналізовано законодавчі акти, що регулюють правовий статус та використання майна наукових і освітніх установ, включно із суворим контролем держави за їхньою діяльністю. Особливу увагу приділено проблемі залучення інвестицій та можливим реформам, необхідним для розвитку цієї сфери. Наголошено на тому, що вирішення проблем потребує перегляду правового режиму майна та статусу цих закладів, зокрема для стимулювання фінансування через гранти та інші моделі підтримки.

Ключові слова: захист національних об'єктів, національні трасти, довірча власність, правовий режим майна національних акціонерних компаній в Україні, інвестування в наукові та освітні установи.

В Україні понад два з половиною роки триває повномасштабна війна, яка стала не тільки психологічним, політичним та економічним потрясінням для українського народу і для кожного українця, а й підсвітила численні правові проблеми. Що стосується цивільного права як права мирного часу, то очевидно те, що багато його інститутів «не спрацьовують» за воєнного стану. Безумовно, на суб'єктивні цивільні права та їх здійснення накладає відбиток законодавство про правовий режим воєнного стану, надзвичайного стану тощо. До цього слід додати те, що розірвання договорів про співробітництво та правову допомогу між Україною та Російською Федерацією призвело до численних проблем у сфері прав на майно, що перебуває на територіях, не контрольованих Україною, можливості застосування норм щодо набувальної давності стосовно майна приватних осіб і націоналізації державного майна. Багато українців залишилися без житла, у багатьох пошкоджене або знищене майно, що використовується для ведення бізнесу, велика кількість

українців змушені були емігрувати (як внутрішня, так і зовнішня еміграція) і зазнавати великих витрат зі своїх накопичень, що були непередбачуваними в мирний час. Вже не кажучи про моральну шкоду, яку навряд чи можливо виміряти й оцінити. І, звісно, українці, звернувшись до суду й отримавши рішення на свою користь про відшкодування шкоди, завданої їхньому майну, сподіваються на те, що отримають таке відшкодування з активів РФ. Поки що така перспектива не видається реальною.

Перелік проблем доволі об'ємний, а їхнє висвітлення, аналіз і пропозиції щодо розв'язання потребували б не одного дослідження. Тому в рамках цієї статті ми зупинимось лише на окремих актуальних для нашої країни, як зрештою і для будь-якої країни, питаннях, що стосуються регулювання прав на майно, яке має національне значення.

Насамперед те, що ми розуміємо під майном, яке має національне значення, — це все, що необхідно нації не лише для її виживання й існування, а й для позиціонування себе як такої, важливої та цінної саме для неї. Це й об'єкти економічної інфраструктури, і культурна спадщина, і технологічно значущі, а також інфраструктурні, освітні, наукові та інші об'єкти.

Їх реальний стан і сучасний правовий режим в Україні вельми проблематичні. Чимало таких об'єктів розташовані в тій частині України, яка або невідконтрольна їй, або знаходиться на прифронтовій території. У зв'язку з цим та з метою уникнення загрози знищення деякі об'єкти були переміщені в інші частини України.

Однак в освітній і культурній сферах у такий спосіб проблеми вирішити неможливо. Університети втрачають студентів та абітурієнтів у зв'язку з виїздом за кордон родин з дітьми або переміщенням в інші області України, де є свої університети. Утримання нерухомості закладів освіти (кампусів, гуртожитків, спортивних і культурних комплексів) стає дуже затратним. Перехід на онлайн-навчання має не тільки технічні складнощі через нестачу електроенергії та потужностей обладнання, а й показує величезні дефекти отриманої в такий спосіб освіти. Це неминуче позначиться на подальшій діяльності випускників університетів, які здобули освіту в цей період. До цього слід додати складнощі з бюджетним фінансуванням освіти, роботу викладацького складу на пів ставки й менше. Дедалі більше проявляється незацікавленість в українській освіті тих студентів, які виїхали за межі України та мають можливість здобути освіту в європейських університетах. Хоча часто ці студенти продовжують навчатися у двох вишах — українському та закордонному.

Приватизація державного майна та корпоратизація державних підприємств напередодні воєнного часу також засвідчили численні складнощі та виявили проблеми з регулюванням прав на майно, закріплене за цими юридичними особами — є воно державною власністю чи ні. Це стосується, зокрема, майна національних акціонерних компаній.

Нарешті, не слід забувати про ті об'єкти культурної спадщини, які має Україна. Це не тільки рухомі культурні цінності, а й різні пам'ятки архітектури, об'єкти

садово-паркової інфраструктури та інші, про які потрібно дбати й у ці важкі часи, а, можливо, навіть ретельніше.

Водночас усе це потребуватиме фінансових вкладень, а розраховувати на інвестиції вельми складно або навіть утопічно, в будь-якому разі поки триває цей непростий для України період.

Мета та завдання статті

Метою статті є визначення значущості різних об'єктів для України як національного надбання та їх правовий режим з метою його вдосконалення. Насамперед це культурні цінності, майно національних акціонерних компаній і наукових, а також освітніх установ.

Культурні цінності

Поняття «культурні цінності» було вперше нормативно закріплене у ст. 1 Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту¹, яка була ухвалена в Гаазі 14 травня 1954 року через згубні наслідки масового руйнування об'єктів культурної спадщини під час Другої світової війни, і є першим міжнародним актом, що був повністю присвячений захисту культурної спадщини в разі збройного конфлікту. Відповідно до положень Конвенції, культурними цінностями вважаються, незалежно від їхнього походження та власника:

а) цінності, рухомі або нерухомі, що мають важливе значення для культурної спадщини кожного народу (пам'ятки архітектури або мистецтва, історії, релігійні пам'ятки тощо);

б) будівлі, головним і дійсним призначенням яких є збереження або експонування рухомих культурних цінностей;

с) центри, в яких є значна кількість культурних цінностей, зазначених у пунктах (а) і (б), так звані «центри зосередження культурних цінностей».

Поняття «культурна спадщина» з'явилося пізніше. Першим нормативним актом міжнародного співтовариства, який хоч і не надав визначення цього поняття, але охарактеризував його елементи, стала Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини ЮНЕСКО², прийнята у 1972 році. Відповідно до цього акта, культурна спадщина охоплює:

– пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки;

– ансамблі: групи ізольованих або об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва або науки;

¹ Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. Конвенція ООН від 14.05.1954. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_157 (дата звернення: 25.07.2024).

² Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. Конвенція ЮНЕСКО від 16.11.1972. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_089 (дата звернення: 25.07.2024).

— визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології.

До того ж варто назвати Європейську культурну конвенцію (1954 р.), а також міжнародні документи, що стосуються нерухомих об'єктів: Європейську конвенцію про охорону археологічної спадщини (1992 р.), Європейську ландшафтну конвенцію (2000 р.). У 2005 році Рада Європи ухвалила Рамкову конвенцію про значення культурної спадщини для суспільства, підтверджуючи, що культурну спадщину слід розглядати як цінний внесок у розвиток людства. Таким чином, право на культурну спадщину, право брати участь у культурному житті суспільства вважається невід'ємним правом кожної людини. Конвенція закріплює право особи бути частиною обраної «культурної спільноти» незалежно від національності, раси, статі чи інших ознак³. Це означає, що охорона культурної спадщини є не тільки метою, а й засобом досягнення такої мети.

Культурні цінності, з одного боку, є важливим атрибутом і показником цивілізаційного рівня будь-якої країни, підтримання традицій народу. Їхню значущість складно переоцінити. З іншого боку, утримання культурних цінностей вимагає істотних витрат, а оскільки їх використання, як правило, неможливе, то й доходу від цього очікувати не доводиться.

Складні часи для будь-якої країни й будь-яких приватних власників, які володіють культурними цінностями, значущими для нації загалом, не можуть не накладати відбиток на їхній стан. При цьому постає завдання їх захистити й зберегти для нащадків, що відповідає як національним інтересам, так і інтересам приватним (якщо ці об'єкти перебувають не в державній власності).

Декілька акцентів про такі об'єкти в історичному контексті.

По-перше, це палаци та замки, розташовані в основному на території Криму, які після революції 1917 року були націоналізовані та в багатьох з них за радянських часів почали розташовувати протитуберкульозні санаторії. Залишаючи за рамками цього нарису те, якими були результати боротьби з туберкульозом, констатуємо факт неможливості їхнього використання після закриття санаторіїв у 90-х роках минулого століття ні під музеї, ні під готелі, ні під інші цілі, оскільки цьому перешкоджала загроза зараження паличкою Коха. У результаті на кримському узбережжі палаци, вілли та інші пам'ятки архітектури або почали руйнуватися, або були зовсім зруйновані.

По-друге, з 1991 року, після здобуття Україною незалежності, у власність держави було передано близько 140 тисяч нерухомих пам'яток культури. Дослідники звертали увагу на те, що більшість з них не має офіційної документації, яка б слугувала юридичним механізмом захисту об'єктів від незаконного втручання, руйнації

³ Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства. Конвенція Ради Європи від 27.10.2005. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_719 (дата звернення: 25.07.2024).

чи відчуження. Так само відсутні й ефективні інструменти охорони культурних цінностей на загальнодержавному законодавчому рівні⁴.

По-третє, правовий режим пам'яток архітектури, переданих у 20-х роках минулого століття та пізніше радянською державою професійним спілкам, що використовували їх під оздоровниці чи будинки відпочинку, від початку 90-х років ХХ століття виявився невизначеним. Це було зумовлено тим, що за радянських часів факт передачі такого майна профспілкам мав місце, а правова підстава для такої передачі не була однозначно встановлена. Так, для радянського права було достатньо використання терміна «передати» майно профспілкам. Та й власність хоч і була різною, але охоплювалася поняттям «соціалістична». Тому профспілки вважали, що передане їм державою майно стало їхньою власністю, а держава з 90-х років стала вважати, що вона передала майно профспілкам у користування. У постановах Верховної Ради України від 1992 та 1994 років⁵ вказувалося на те, що доки не буде ухвалено закон про майно цих організацій, управляти ним з правом відчуження буде Фонд державного майна. Закон досі не ухвалено, а судові спори щодо цього майна вирішуються по-різному. При цьому профспілки, вважаючи себе власниками, виступили засновниками компаній, куди передали це майно, яке в результаті стало приватною власністю. За такого стану правового регулювання, коли понад 30 років навісає загроза над майном профспілок і створених ними юридичних осіб, дбати про підтримання будівель, і передусім пам'яток архітектури, немає ні стимулу, ні резону.

Водночас держава не наважується відкрито забирати майно у профспілок. Після ухвалення Європейським Судом з прав людини (ЄСПЛ) рішення у справі «Фонд «Батьківська турбота» проти України»⁶, у якому Суд зазначив, що помилки та недоліки, допущені державними органами влади, мають слугувати на користь постраждалих осіб, особливо в разі відсутності інших конфліктних приватних інтересів. Іншими словами, ризик вчинення державними органами будь-якої помилки має нести держава, і ці помилки не повинні виправлятися за рахунок зацікавленої особи.

У цьому контексті не завадить згадати спір *Kozacıoğlu v. Turkey*⁷. Він стосувався ситуації неврахування особливих архітектурних та історичних характеристик

⁴ Панова С. І. Пам'ятки архітектури як об'єкти цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2019. 201 с.

⁵ Про майнові комплекси і фінансові ресурси громадських організацій колишнього Союзу РСР, розташованих на території України : Постанова Верховної Ради України від 10.04.1992 № 2268-XII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2268-12> (дата звернення: 25.07.2024); Про майно загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР : Постанова Верховної Ради України від 04.02.1994 № 3943-XII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3943-12> (дата звернення: 25.07.2024).

⁶ Справа «Фонд «Батьківська турбота» проти України» (Заява № 5876/15) : Рішення Європейського суду з прав людини від 09.10.2018. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_d03 (дата звернення: 25.07.2024).

⁷ *Kozacıoğlu v. Turkey* (Скарга № 2334/03). Рішення Європейського суду з прав людини (2009). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-91413> (дата звернення: 25.07.2024).

будівлі, внесеної до списку пам'яток архітектури, у процесі оцінки компенсації за її експропріацію. Ці дії були визнані судом як порушення ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції, оскільки мали наслідком надмірний і непомірний тягар для заявника. Посилаючись на інші справи, Велика Палата ЄСПЛ звернула увагу на важливість захисту культурної спадщини під час оцінки законності мети втручання та серед іншого зазначила, що захист культурної спадщини країни є законною метою, здатною виправдати експропріацію державою будівлі, внесеної до списку «культурних цінностей». Рішення про ухвалення законів про експропріацію власності зазвичай пов'язане з розглядом політичних, економічних і соціальних питань. Вважаючи природним, що свобода розсуду, доступна законодавчому органу під час здійснення соціальної та економічної політики, має бути широкою, Суд установив, що поважатиме рішення законодавчого органу щодо того, що реалізується «в інтересах суспільства», якщо таке рішення не буде явно необґрунтованим.

По-четверте, бюджетних коштів, які виділялися на утримання пам'яток архітектури, було недостатньо для їхнього відновлення та реконструкції. Деякі подібні об'єкти були відновлені силами ентузіастів і за допомогою благодійного фінансування. Однак це було рідкісним винятком.

Неодмінно позитивним аспектом у цьому напрямі є результати ініціатив представників громадянського суспільства. З кожним роком зростає кількість імплементованих проєктів у сфері культури, завдяки яким привертається увага до необхідності захисту та збереження об'єктів культурної спадщини. Серед таких варто згадати про проєкт «CHOICE: Cultural Heritage – Opportunity for Improving Civic Engagement», що реалізується в рамках програми Східного партнерства та за підтримки Європейського Союзу, і спрямований на посилення потенціалу громадських організацій у сфері культури⁸. А громадською організацією «Вікімедіа Україна» було створено єдиний публічний реєстр пам'яток культурної спадщини України, який налічує 41 466 пам'яток, – результати діяльності перевершують здобутки Державного реєстру нерухомих пам'яток України в кілька разів. Як зазначає О. Є. Зараховський, поки що електронний список історико-культурних пам'яток, створений «Вікімедіа Україна», є найповнішим реєстром нерухомих об'єктів культурної спадщини України.⁹

Нарешті, по-п'яте, воєнний стан тим паче не сприяє залученню грошових коштів для цих цілей, а після закінчення війни ця проблема набуде інших обрисів.

Спори, суміжні з військовою тематикою, розглядалися ЄСПЛ. Так, у справі HINGITAG 53 and others v. Denmark заявники, які є представниками племені інуїтів у Гренландії, звернулися до суду зі скаргою на те, що після створення аме-

⁸ CHOICE – Cultural Heritage: Opportunity for Improving Civic Engagement. URL: <https://cor.europa.eu/en/events/Pages/CHOICE.aspx>.

⁹ Зараховський О. Є. Сучасний стан державної реєстрації українських нерухомих об'єктів культурної спадщини. *Культура і мистецтво в сучасному світі*. 2019. № 20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kmss_2019_20_10 (дата звернення: 25.07.2024).

риканської авіабази їх примусово переселили, унаслідок чого вони «втратили» свою Батьківщину і були позбавлені права користуватися своєю землею та контролювати її.¹⁰ Однак ЄСПЛ, з огляду на компенсацію, яку було присуджено данськими судами за виселення і втрату права на полювання, визнав скаргу явно необґрунтованою.

Наведені вище міркування орієнтують на необхідність пошуку такого підходу для розв'язання вказаного роду проблем, який міг би дати змогу зберегти національне надбання, поліпшити його стан, при цьому не покладаючись на кошти державного бюджету.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу досвід Великої Британії у збереженні культурної спадщини шляхом створення міжнародного руху громадських об'єднань за збереження культурної спадщини «Національний траст» (The National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty)¹¹.

У 1895 році трьома поціновувачами культури Вікторіанської епохи – Октавією Гіл, сером Робертом Хантером і Гардвіком Ронслі – було засновано незалежну благодійну організацію Англії, Уельсу та Північної Ірландії (Шотландія хоч і не приєдналася до організації, але за цією моделлю створила власну організацію – Національний траст Шотландії).

Спочатку це була немасштабна організація, першою власністю якої була невелика земельна ділянка, яку пожертвувала Національному трасту подруга одного із засновників. Однак зараз це найбільша організація Великої Британії з охорони об'єктів культурної спадщини : National Trust of Great Britain. Основну мету організації викладено в Законі про Національний траст від 1907 року: сприяння довготривалому піклуванню про місця, що становлять історичний інтерес і природну красу, на благо нації.

На перших етапах майно та об'єкти культурної спадщини переходили до організації за заповітом у випадках, коли власники не мали змоги утримувати пам'ятки в належному стані, проте прагнули їх зберегти. Уже через рік після створення Національний траст отримав у власність свій перший будинок – Alfriston Clergy House.

Сьогодні під захистом Трасту перебувають понад 250 тисяч гектарів землі, 780 миль узбережжя та понад 500 історичних будівель і садів, старовинних пам'яток, заповідників і парків. Крім численних цінних назв, пам'яток архітектури, колекцій мистецьких творів, промислових об'єктів, парків, садів і гольф-полів, знаходяться і 45 тисяч місць археологічних розкопок, цілі історичні поселення, великі сільські місцевості та унікальні природні ландшафти країни, включно з понад 200 об'єктами «особливого наукового інтересу»¹². Останніми роками Траст

¹⁰ HINGITAG 53 and others v. Denmark (заява № 18584/04). Рішення Європейського суду з прав людини (2006). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72219> (дата звернення: 25.07.2024).

¹¹ About the National Trust. National Trust: вебсайт. URL: <https://www.nationaltrust.org.uk/features/about-the-national-trust>.

¹² Там само.

звертається й до нових типів об'єктів, таких як будинки Джона Леннона і Пола Маккартні в Ліверпулі.

Культурні цінності переходять у власність Тросту різними шляхами. Наприклад, у разі розорення аристократичного роду останній втрачає можливість опікуватися своїми володіннями, а тому ухвалює рішення передати майно Національному тросту через укладення заповіту або договору дарування. Інші особи укладають договір дарування об'єкта, що становить культурну цінність. Існують також випадки, коли мешканці відповідної території надсилають прохання викупу певної ділянки чи будівлі, якщо це відповідає встановленим Тростом критеріям.

Важливо звернути увагу на особливості взаємовідносин держави і Національного тросту. Незважаючи на той факт, що у Великій Британії виконання обов'язку охорони культурної спадщини все ще покладають на органи державної влади (наприклад, Міністерство з питань охорони довкілля), держава не тільки визнала Національний трост, а й навіть надала йому офіційного статусу.

Говорячи про законодавче регулювання діяльності організації, варто зазначити, що саме 1907 року було ухвалено Закон «Про Національний трост», яким організації було наділено офіційними повноваженнями. У наступні роки було видано ще кілька актів, які деталізували повноваження, компетенцію, форми та методи діяльності Національного тросту. Серед іншого варто виділити такі акти:

– у 1947 році, після завершення Другої світової війни, коли питання збереження пам'яток культурної спадщини стало доволі актуальним, було ухвалено Town and Country Planning Act (Акт про міське та сільське планування – *укр.*), що сприяв розширенню співробітництва тросту та влади на місцях¹³;

– у 1953 році створено Historic Buildings and Ancient Monuments Act (Акт про історичні будівлі та стародавні пам'ятки – *укр.*), який розширив сферу повноважень тросту, надавши можливість отримувати державні субсидії на утримання та обслуговування історичних пам'яток на тих самих умовах, що й для власників об'єктів¹⁴.

Дохід Національного тросту складається з різних джерел, чільне місце серед яких посідають членські внески, доходи від інвестування, прямий дохід від власності та гранти. Будь-хто може придбати членство в організації за символічну плату, отримавши за це можливість безплатно ознайомитися з культурною спадщиною та науково-дослідною діяльністю організації через журнали National Trust. Саме такий вільний підхід до формування особового складу членів організації сприяє більшій популярності Тросту: з кожним роком кількість членів організації зростає і зараз налічує понад 5 мільйонів осіб.

¹³ Town and Country Planning Act, 1947. Legislation.gov.uk : вебсайт. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1947/51/enacted> (дата звернення: 25.07.2024).

¹⁴ Historic Buildings and Ancient Monuments Act 1953. Legislation.gov.uk : вебсайт. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Eliz2/1-2/49/contents> (дата звернення: 25.07.2024).

Крім цього, організація відкрита до використання об'єктів різними способами: наприклад, сцени серії кінофільмів «Гаррі Поттер» і культового американського серіалу «Гра престолів» знімали в місцях, що належать Національному трасту. Завдяки цьому організація отримала як фінансування за використання своїх об'єктів під час зйомок, так і значне підвищення уваги до належної їй культурної спадщини з боку глядачів.

Структура організації включає в себе:

– невиконавчу частину (Піклувальна рада (The Board of Trustees), яка складається з 12 осіб, і Рада (The Council), яка складається з 36 осіб, половину з яких обирає Рада, а другу – інші організації, напрям роботи яких пов'язаний з діяльністю трасту);

– виконавчу частину (Генеральний директор (Director-General) і виконавча команда (Executive Team); до складу останньої входять регіони, які відповідають адміністративно-територіальному устрою держави).

За час свого існування Національний траст створив налагоджений механізм охорони культурної спадщини та взаємодії з приватними та корпоративними членами. Насамперед варто зазначити, що Траст бере на себе зобов'язання зі збереження та реставрації об'єктів національної спадщини. Організація вже має кредит довіри з боку населення та влади, а тому вони залюбки передають об'єкти своєї власності Національному Трасту, бо впевнені в тому, що культурні цінності будуть надійно захищені, раціонально використані та, за потреби, відреставровані – і все це здійснюється з максимальним збереженням первинної автентичності об'єкта. Окрему увагу організація приділяє популяризації пам'яток.

Незважаючи на офіційний статус організації як приватної юридичної особи, її діяльність підпорядкована парламенту Великої Британії. Особливо це проявляється у процесі реалізації продажу об'єктів культурної спадщини, що перебувають під юрисдикцією Трасту: відповідно до чинного законодавства держави, продаж об'єктів права власності Національного трасту можливий лише за умови наявності такого дозволу з боку обох палат Парламенту. У разі відсутності дозволу відчуження майна забороняється.

Отже, можна зробити висновок, що навіть за умови наявності широкого кола повноважень, які має ця інституція, держава все одно передбачає легальні механізми захисту об'єктів права її власності через установлення відповідних норм, що слугує запобіганню незаконному відчуженню рухомого та нерухомого майна Трасту, перепродажу їх «випадковим» третім особам.

Цікаво також те, що з передачею у власність Національного трасту нерухомого майна попередній власник не позбавляється права проживання в ньому. Будь-який власник об'єкта культурної спадщини може повністю або частково передати, подарувати, продати чи довірити для управління Національному трасту свою власність, однак умови управління та володіння мають бути взаємовигідними для всіх сторін. Тож можливі варіанти проживання на території пам'ятки природної

чи культурної спадщини господаря та його сім'ї в певні дні чи місяці. Також власник має можливість займати частину будівлі на постійній основі або здавати нерухомість в оренду.

Аналогічні організації функціонують, зокрема, в Канаді (National Trust for Canada), Шотландії (National Trust for Scotland), Австралії (National Trust of Australia) та Сполучених Штатах Америки (National Trust for Historic Preservation). Тобто країни англо-американської правової сім'ї активно застосовують названу правову конструкцію з метою збереження та охорони культурної спадщини.

Таким чином, абсолютно очевидно, що розуміючи важливість охорони та збереження об'єктів культурної спадщини, міжнародна спільнота активно співпрацює між собою та сприяє тому, щоб держави створювали відповідні інститути на національному рівні. Ці органи уповноважені виконувати функції з управління об'єктами культурної спадщини; при цьому в різних державах – різні практики здійснення цього процесу. Загалом, у всьому світі типовим є покладення таких функцій і завдань на органи державної чи муніципальної влади або органи місцевого самоврядування. Найефективнішим є управління об'єктами культурної спадщини, коли в нього інтегруються інститути громадянського суспільства: об'єднання, фонди та організації. Таким прикладом є діяльність Національного трасту Великої Британії.

Чи можливе застосування досвіду Великої Британії в Україні?

Слід зазначити три моменти.

По-перше, Цивільний кодекс України передбачає існування права довірчої власності як особливого виду права власності (ч. 2 ст. 316), що виникає внаслідок закону або договору. Однак на цьому *загальне регулювання* права довірчої власності й закінчується. Тобто фактично законодавець не врегулював те, що ж являє собою довірча власність як особливий вид права власності, у чому полягають її особливості.

Водночас у ЦК України є два взаємовиключні підходи до регулювання довірчої власності, і обидва вони містяться в нормах книги 5 «Зобов'язальне право», а не книги 3 «Речове право».

Відповідно до однієї моделі довірчої власності, що існує (але не обов'язково, а тільки якщо це передбачено договором) за договором управління майном (ст. 1029 ЦК України), довірчий власник управляє майном власника. Згідно ж з іншою моделлю, довірча власність є способом забезпечення виконання зобов'язань (§ 8 глави 49), і існує тільки довірчий власник, а особа, яка передала майно в довірчу власність, власником уже не є.

Так, визначаючи правову природу довірчої власності, Велика Палата Верховного Суду в Постанові від 05.06.2019 р. звернула увагу на те, що вона «полягає у наданні довірчому власнику речового права, обмеженого цільовим характером його здійснення в інтересах визначених осіб. Довірчий власник здійснює право власнос-

ті на об'єкт довірчої власності лише для досягнення визначеної мети, яка обтяжує право довірчої власності»¹⁵.

По-друге, ЦК України не оперує таким поняттям, як «бенефіціар» і подібними до нього, за допомогою яких можливо було б спробувати вирішити проблему недосконалого регулювання довірчої власності. Як не дивно, у цьому Кодексі за наявності норм про довірчу власність відсутні норми про бенефіціара. Водночас норми публічного права (законодавство про корупцію, про реєстрацію юридичних осіб, Податковий кодекс та ін.) цією термінологією оперують достатньо широко.

По-третє, в Україні є Закон «Про державно-приватне партнерство»¹⁶, який застосовується дуже рідко і створює доволі вузьке коло можливостей для співробітництва приватних осіб і держави, об'єднаних спільним інтересом. Насамперед це ґрунтується на договорах концесії або спільної діяльності. І хоча перелік таких підстав відкритий, показово те, що в цьому Законі відсутня модель довірчої власності.

Отже, крім досить проблематичного питання про те, наскільки взагалі в українське право можна «вписати» довірчу власність (хоча вона вже 20 років як передбачена законодавством, нехай навіть у замороженому стані, що саме за себе свідчить), з'являється і питання про те, що вона насправді собою являє.

Якщо ж за такого правового регулювання довірчої власності спробувати її використати для створення структури, що забезпечує збереження культурних цінностей, виникають суттєві ризики щодо того, за ким визнати право на відшкодування витрат, вкладених у реконструкцію культурних цінностей, та в якому обсязі; як бути, коли в процесі реконструкції змінюється вигляд пам'ятки, що призводить до втрати справжнього вигляду об'єкта і навіть певної втрати його цінності. З огляду на підвищений ризик незаконного використання об'єктів культурної спадщини, необхідна чітка та прозора система підзвітності та підконтрольності управителя.

Здається, що такий стан правового регулювання довірчої власності не додає ентузіазму в її застосуванні для збереження культурних цінностей, як, утім, і для інших потреб, про що йтиметься далі.

Проте інших реальних способів збереження та відновлення культурної спадщини в Україні, окрім схеми, подібної до тієї, що успішно була використана у Великій Британії, не існує. Такий траст має одночасно перебувати на перетині двох сфер: публічної та приватної, при цьому домінуючою є приватна, що здійснюватиме всі процеси з управління установою, а публічна – лише спостерігатиме та контролюватиме першу, тобто «стримуватиме» її.

Оскільки державно-правовий механізм охорони культурних пам'яток не показав своєї ефективності, що останнім часом ще більше посилилося за відсутності

¹⁵ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05.06.2019 р. у справі № 755/12638/15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82308714> (дата звернення: 25.07.2024).

¹⁶ Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2404-17> (дата звернення: 25.07.2024).

достатніх бюджетних коштів, Національний траст міг би виконати цю значущу для суспільства функцію. При цьому, будучи юридичною особою приватного права, він має перебувати під контролем громадянського суспільства і держави. Це стосується насамперед обмеження відчуження ним майна, що є культурними цінностями, з дозволом на ці трансакції відповідного державного органу. Національний траст має дбати про національне надбання, оскільки саме суспільство зацікавлене в його успішному функціонуванні та отримує переваги від його діяльності.

Майно національних акціонерних компаній

Сучасне право України зберегло регулювання майна державних і комунальних (муніципальних) підприємств, як це було в радянському праві. При цьому ЦК України взагалі не регулює ані правовий статус таких юридичних осіб, ані правовий режим їхнього майна. Однак ЦК України містить ст. 329, якою передбачається, що юридична особа публічного права набуває право власності на майно, передане їй у власність, та на майно, набуте нею у власність на підставах, не заборонених законом. Натомість Господарський кодекс України (далі – ГК України) передбачає такі юридичні особи, як державні та комунальні підприємства та їхнє право на майно – господарське відання. Можливе також оперативне управління майном державних і комунальних установ.

Виходячи з цього, слід зазначити, що існує неузгодженість між ЦК і ГК України в регулюванні прав на майно, закріплене за державними і комунальними підприємствами та установами. Доволі спірним є правове становище деяких юридичних осіб, які згідно зі ст. 81 ЦК України поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права, залежно від порядку їх створення. Насправді складно встановити правовий статус (вид) юридичної особи, оскільки її може створювати розпорядчий акт Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, і тому вона може бути юридичною особою публічного права (абз. 3 ч. 1 ст. 81 ЦК України). Водночас згідно з її статутом, затвердженим органом державної влади, вона є юридичною особою приватного права. І це, як правило, саме так. Наприклад, Ощадбанк (п. 11 Статуту)¹⁷, Національна акціонерна компанія «Надра України» (п. 9 Статуту¹⁸), «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» (п. 15 Статуту¹⁹) та ін.

¹⁷ Деякі питання діяльності акціонерного товариства «Державний ощадний банк України»: Постанова Кабінету Міністрів України. Статут від 25.02.2003 № 261. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/261-2003-%D0%BF> (дата звернення: 25.07.2024).

¹⁸ Статут приватного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Надра України», затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2000 р. № 1460. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KP001460?an=12&ed=2019_12_04.

¹⁹ Про утворення акціонерного товариства «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом»: Постанова Кабінету Міністрів України. Статут, Положення, Рішення від 29.12.2023 № 1420. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1420-2023-%D0%BF> (дата звернення: 25.07.2024).

Таким чином, по-перше, мають місце численні випадки створення державою юридичних осіб *не публічного права*, як це наказує ст. 81 ЦК України, а *приватного права*. По-друге, ці юридичні особи можуть створюватися у формі акціонерного товариства, але в найменуванні містити термін «компанія», який відсутній у ЦК України. По-третє, у їхньому найменуванні може вживатися терміни «національна» або «державний».

Звідси, акціонерне товариство, йменоване національною або державною компанією, може бути юридичною особою приватного права, з чого, окрім усього іншого, випливає питання, в чому сенс його статусу як національної компанії, і чи пов'язано це з правовим режимом його майна.

З цього приводу не існує ані однозначної відповіді, ані єдиної думки, ані універсального законодавчого підходу, ані перспектив змінити таку ситуацію. Хоча саме з метою визначитися з правовим статусом юридичних осіб, засновником яких є держава, до Верховної Ради внесено законопроект № 6013 «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період». Цей законопроект широко обговорюється і продовжує викликати численні запитання.

Додає запитань до статусу національних компаній і правового режиму їхнього майна і Верховний Суд, який у 2024 році ухвалив постанову²⁰ у справі щодо майна Національної акціонерної компанії «Надра України», яка не залишила байдужою більшість цивілістів і юристів-практиків²¹. Коротко – якщо усталеним вважалось, що майно національної акціонерної компанії належить їй на праві власності, а 100% акцій цієї компанії належать державі, то Верховний Суд установив, що компанія не є власником майна, переданого їй державою. Воно продовжує бути об'єктом права державної власності, а компанії належить на праві господарського відання. Внаслідок цього виходить, що *державі належить і майно компанії, і її акції*.

Ситуація вкрай суперечлива. І виникла вона напередодні ухвалення закону про реформування юридичних осіб, утворених державою, яким (у разі його ухвалення) буде скасовано і господарське відання, і оперативне управління як квазівласницькі права радянського зразка. Крім того, встановленням вищого органу державної виконавчої влади – Кабінету Міністрів України – визначається правовий режим майна національних компаній, які є власниками. У тому числі таких об'єктів, як ядерні матеріали (пп. 34–36 Статуту Національної атомної енергогенеруючої компанії «Енергоатом»).

Усе це демонструє крайній ступінь суперечливості та невизначеності в позиціях усіх трьох гілок влади України – законодавчої, виконавчої та судової щодо правового режиму майна національних компаній.

²⁰ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.04.2024 р. у справі № 917/1212/21 щодо майна НАК «Надра України». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118465142>.

²¹ Спірні питання правового режиму майна національних акціонерних компаній. Круглий стіл від 24.06.2024 р. [Відео]. YouTube channel Civil Platform. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4yG9VWHxUel>. (дата звернення: 10.10.2024).

Слід додати, що в законопроекті № 6013 пропонується, відмовившись від господарського відання та оперативного управління, закріпити майно за юридичними особами, утвореними в результаті перетворення державних і комунальних підприємств, на праві *узуфрукту* і встановити, що деяке їхнє майно буде їм належати на праві *відання*. І при цьому до ЦК України не передбачається вносити зміни щодо запровадження норм про таке речове право, як *узуфрукт*.

Викладене вище щодо прав на майно національних акціонерних компаній та юридичних осіб, створених у результаті перетворення державних підприємств, хоча й стисло, але свідчить про відсутність концептуального підходу в реформі і юридичних осіб, і речових прав. Очевидно також, що всі гілки української влади, по суті, відкидають використання для цих цілей довірчої власності, хоча, здавалося б, саме вона могла б стати тим варіантом, який допоміг би розв'язати ці суперечності. І якщо довірча власність виявилася незатребуваною, то це саме по собі свідчить про те, що вона була й залишається концептом, який ніяк не приживається в українському праві.

Весь цей правовий калейдоскоп крутиться на тлі повторюваного запитання: *так у чому ж сенс іменування акціонерних компаній національними*? Якщо культурні цінності від початку є національним надбанням, то яка економічна, культурна або соціальна причина вважати компанії, засновані на державній власності, національними? Відповіді на це запитання тим паче не знайти в українській цивілістиці та в законодавчому полі.

Разом з тим думається, що якщо йменувати компанію національною, то вона має служити національним інтересам, і тоді слід саме з них і визначати і правовий статус цієї компанії, і правовий режим її майна. Обидва ці показники, можливо, відрізнятимуть таку компанію від юридичної особи, яка створена державою і працює в інтересах держави. Конкретні пропозиції щодо національних акціонерних компаній потребують поглибленого економіко-правового аналізу, що виходить за рамки цієї статті.

Майно наукових та освітніх установ

Наукові й освітні заклади є тією базою, завдяки якій формується і нове покоління науковців та професіоналів, що працюватимуть і приносятимуть користь країні, і інтелектуальний продукт, використання якого також для країни вкрай важливе.

Значущість цих установ ніколи ні в кого не викликала сумнівів. Однак для їхньої діяльності необхідні кошти, завдяки яким вони можуть існувати та розвиватися. Увесь час існування незалежної держави Україна ці кошти надходили для наукових і навчальних установ з бюджету. З 90-х років минулого століття намітилася, пізніше — усталилася, а згодом — розвивалася тенденція змішаного фінансування закладів освіти (за рахунок коштів бюджету та коштів осіб, які навчаються) з дедалі виразнішою тенденцією пріоритету останнього джерела.

У сучасних реаліях вкрай складна ситуація з бюджетним фінансуванням загострилася низькими доходами родин, яким складно оплачувати навчання своїх дітей у закладах вищої освіти.

Що стосується наукової діяльності, то ситуація ще складніша, оскільки фундаментальна наука фінансувалася завжди коштом бюджету, а прикладна – і за рахунок інших джерел. І обидва ці джерела в країні, де третій рік триває війна, вичерпуються. Рівень проблеми слід розуміти ще й у зв'язку з тим, що наука має постійно розвиватися й не терпить пауз та зупинок. А також у зв'язку із загостреням загрози відтоку кадрів, оскільки, окрім звичайних причин такого відтоку, вимушена еміграція і призови на військову службу також не можуть не підвищити рівень кризового стану у сфері науки.

Щодо правового статусу наукових і навчальних установ та правового режиму їхнього майна, то в Україні діють закони «Про наукову і науково-технічну діяльність»²², «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу»²³, «Про вищу освіту»²⁴ та ін.

Відповідно до цих законів в Україні діють наукові та освітні установи державної, комунальної та приватної власності, (ч. 1 ст. 7 Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність», ст. 27 Закону «Про вищу освіту»). Відповідно, майно таких установ може їм належати на праві власності або на праві оперативного управління чи господарського відання (ч. 4 ст. 7 Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність», ч. 4 ст. 17 Закону «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу», ч. 2 ст. 29 Закону «Про вищу освіту»).

Законами доволі чітко окреслено межі здійснення цими установами їх прав, що стосується використання й розпорядження коштами та іншим майном, які надходять до них, жорсткого контролю з боку державних органів. Трохи слабшим є контроль за майном Академії наук України, національних галузевих академій наук, які вважаються самоврядними, але зрештою вони також цілком і повністю як залежать від бюджетного фінансування, так і піддаються суворому контролю за використанням бюджетних коштів і майна.

Усе це цілком логічно, бо хто платить, той і контролює. Проте є питання, яке тривалий час не знаходить свого вирішення, – щодо допустимості самостійного використання коштів, отриманих від діяльності державних наукових та навчальних закладів. Такі кошти за загальним правилом надходять на спеціальні реєстраційні рахунки, відкриті в територіальних органах центрального органу виконавчої

²² Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/848-19> (дата звернення: 25.07.2024).

²³ Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу : Закон України від 07.02.2002 № 3065-III. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3065-14> (дата звернення: 25.07.2024).

²⁴ Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18> (дата звернення: 25.07.2024).

влади, що здійснює державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів або на поточні та/або депозитні рахунки, що відкриваються в установах державних банків. Ці кошти, а також відсотки від їх розміщення в банківських установах, використовуються не на власний розсуд, а за встановленими в законі напрямками (ч. 3 ст. 8 Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність»).

Єдине, що допускається законом, — це вільне використання грошових коштів, отриманих державним вищим навчальним закладом як оплата від навчання студентів, за перепідготовку кадрів тощо (ч. 8 ст. 71 Закону «Про вищу освіту»), хоча буквально йдеться про неприпустимість вилучення до бюджету таких коштів.

Цей невеликий огляд українських законів, що регулюють діяльність у сфері науки та освіти, переконливо свідчить практично про неможливість залучення інвестицій у ці установи. У зв'язку з цим цілком очевидно, що розвиток такої діяльності в сучасній ситуації просто неможливий.

Чи є така діяльність пріоритетним напрямом національного значення? Безумовно, так. Однак закон максимум, що дозволяє, — це присвоєння закладу вищої освіти статусу *національного*, причому незалежно від права власності на майно, але залежно від внеску в розвиток вищої освіти, науки і культури України. Тобто *статус національної установи* є почесним і не більш того.

За такого стану правового регулювання навряд чи варто очікувати того, що є способи отримання необхідного фінансування у сферу науки та освіти України, окрім державного. Звідси не може бути іншого висновку, окрім як про негативну тенденцію для цих соціальних сфер. Єдина можливість для них не просто зберегти своє існування, а й розвиватися, це за рахунок грантів.

Проте жодних пропозицій щодо реформування цієї сфери поки що в правове поле не надходило, на відміну від прийдешніх реформ у сфері юридичних осіб, створених державою, які здійснюють діяльність у сфері комерції та/або використання природних ресурсів. Хоча це могли б бути різні корисні для України моделі пожвавлення наукової та освітньої діяльності. Поки що лише відбуваються процеси злиття та приєднання різних навчальних закладів з метою оптимізації управління та можливості підвищити їхній рівень.

Гадаємо, що значущість науки та освіти для України, як і для будь-якої країни, була й залишається незаперечною. Тому шляхи розв'язання цих проблем мають лежати в допустимості зміни моделі правового режиму майна закладів у цій сфері та їхнього правового статусу.

Висновки

Значення правового режиму окремих видів майна, зокрема майна юридичних осіб, діяльність яких у різних сферах є важливою для суспільства, є визначальним для того, наскільки ефективною буде така діяльність та чи будуть взагалі існувати ці юридичні особи, це майно та все те, що можна віднести до національного надбання. Реформи, необхідні для суспільства, мають бути виваженими та продуманими.

ми. Їхня мета – представити модель правового регулювання, здатного впоратися з тими проблемами, які ставить перед нами життя.

REFERENCES

- About the National Trust. *National Trust: web-site*. <https://www.nationaltrust.org.uk/features/about-the-national-trust>.
- CHOICE – Cultural Heritage: Opportunity for Improving Civic Engagement: <https://cor.europa.eu/en/events/Pages/CHOICE.aspx>.
- Council of Europe (2005, October 27) Framework Convention; Pro znachennia kulturnoi spadshchyny dlia suspilstva [On the Value of Cultural Heritage for Society] https://zakon.rada.gov.ua/go/994_719 [in Ukrainian].
- European Court of Human Rights (2006). Judgment. HINGITAG 53 and others v. Denmark (application no. 18584/04). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72219>.
- European Court of Human Rights (2018, October 9) Judgment. *Sprava «Fond «Batkivska turbota» proty Ukrainy»* [Case «Batkivska Turbota Foundation» v. Ukraine] (Application No. 5876/15): https://zakon.rada.gov.ua/go/974_d03 [in Ukrainian].
- European Court of Human Rights. (2009). Judgment. Kozacıoğlu v. Turkey (Complaint No. 2334/03). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91413>.
- Gorverment of Ukraine (2000, September 27) Statut pryvatnoho aktsionernoho tovarystva «Natsionalna aktsionerna kompaniia «Nadra Ukrainy» [Statute of the Private Joint-Stock Company «National Joint-Stock Company «Nadra of Ukraine»] Resolution No. 1460 https://ips.ligazakon.net/document/KP001460?an=12&ed=2019_12_04 [in Ukrainian].
- Gorverment of Ukraine (2003, February 25) **Deiaki pytannia diialnosti aktsionernoho tovarystva «Derzhavnyi Oshchadnyi Bank Ukrainy»** [Certain Issues of the Activity of the Joint-Stock Company «State Savings Bank of Ukraine»] Resolution No. 261 <https://zakon.rada.gov.ua/go/261-2003-%D0%BF> (accessed: July 25, 2024) [in Ukrainian].
- Gorverment of Ukraine (2023, December 29) Pro utvorennia aktsionernoho tovarystva «Natsionalna atomna enerhoheneruiucha kompaniia «Enerhoatom» [On the Establishment of the Joint-Stock Company «National Nuclear Energy Generating Company «Energoatom»: Charter, Regulation]. Resolution No. 1420 <https://zakon.rada.gov.ua/go/1420-2023-%D0%BF> (accessed: July 25, 2024) [in Ukrainian].
- Grand Chamber of the Supreme Court (2019, June 06.) Resolution №755/12638/15. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82308714> (accessed: July 25, 2024) [in Ukrainian].
- Grand Chamber of the Supreme Court (2024, April 3) Postanov u spravi №917/1212/21 shchodo maina NAK «Nadra Ukrainy» [Resolution of the concerning the property of NJSC «Nadra of Ukraine» case No. 917/1212/21]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118465142> [in Ukrainian].

- Historic Buildings and Ancient Monuments Act 1953. *Legislation.gov.uk: web-site*. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Eliz2/1-2/49/contents>.
- On Higher Education. Law of Ukraine № 1556-VII (2014, July 1) <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18> (accessed: July 25, 2024) [in Ukrainian].
- On Scientific and Scientific-Technical Activities Law of Ukraine № 848-VIII (2015, November 26) <https://zakon.rada.gov.ua/go/848-19> (accessed: July 25, 2024) [in Ukrainian].
- On Specifics of the Legal Regime for Activities of the National Academy of Sciences of Ukraine, Sectoral Academies of Sciences and the Status of Their Proper... Law of Ukraine. № 3065- III (2002, February 7). <https://zakon.rada.gov.ua/go/3065-14> (accessed: July 25, 2024) [in Ukrainian].
- On State-Private Partnership, Law of Ukraine № 2404-VI (2010, July 1) <https://zakon.rada.gov.ua/go/2404-17> (accessed: July 25, 2024) [in Ukrainian].
- Panova, S. I. (2019). *Pamiatky arkhitektury yak obiekty tsyvilnykh prav: dys. kand. yur. nauk: 12.00.03* [Architectural Monuments as Objects of Civil Rights: PhD diss. in Law: 12.00.03]. Nats. un-t «Odeska yurydychna akademiia». Odesa, 201 s.
- Round table discussion (2024, June 24). «Spirni pytannia pravovoho rezhymu maina natsionalnykh aktsionermykh kompaniy» [«Contentious Issues of the Legal Regime of Property of National Joint-Stock Companies»] YouTube [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=4yG9VWHxUeI>.
- Town and Country Planning Act, (1947). *Legislation.gov.uk: web-site*. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1947/51/enacted>.
- UN (1954, May 14) Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: Convention; <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-cultural-property-event-armed-conflict-regulations-execution-convention>.
- UNESCO (1972, November 16) Convention *Pro okhoronu vsesvitnoi kulturnoi i pryrodnoi spadshchyny* [Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage] https://zakon.rada.gov.ua/go/995_089 [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine (1992, April 10) *Pro mainovi komplekxy i finansovi resursy bromadskykh orhanizatsii kolysnobo Soiuzu RSR, rozmauovanykh na terytorii Ukrainy* [On the property complexes and financial resources of public organizations of the former USSR located in Ukraine] *Resolution* № 2268-XII <https://zakon.rada.gov.ua/go/2268-12> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine (1994, February 4) *Pro mayno zabal'nosoyuznykh bromadskykh orhanizatsii kolysnobo Soyuzu RSR* [On the property of all-union public organizations of the former USSR]; *Resolution* № 3943-XII <https://zakon.rada.gov.ua/go/3943-12> [in Ukrainian].
- Zarakhovskiy, O. Ye. (2019). The current state of state registration of Ukrainian immovable cultural heritage objects. *Kultura i mystetstvo v suchasnomu sviti* (20). http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kmss_2019_20_10 [in Ukrainian].

Inna Spasybo-Fatyeyeva
Dr. Sc. (Law), professor,
Head of the Department of Civil Law,
Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine

Yulia Chaus
Master's student
Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine

Spasybo-Fatyeyeva Inna and Chaus Yulia. What does the term 'national' mean for the people and for law: an essay on the war in Ukraine, cultural values, trust property and more

Abstract

The article examines the legal aspects of preserving objects of national importance, all that is necessary for the people, the nation, not only for its survival and existence, but also for positioning itself as such. These include economic infrastructure, cultural heritage, technologically significant, as well as infrastructure, educational, scientific and other facilities. The authors analyse the legal problems of maintaining and preserving property, protecting rights to it in a full-scale war, including the issues of nationalisation and property management in areas of military conflict. The article outlines the problems of preserving Ukraine's cultural heritage, which are exacerbated despite the existence of international legal norms and which are demonstrated by the lack of budgetary funds and the uncertainty of the legal regime of certain objects. The authors call for a legal solution to the issues of preservation and management of national values, in particular through the introduction of models that ensure a balance between public and private interests.

The article examines the British experience of trust mechanisms and the possibility of their application in Ukrainian law, in particular, trust ownership. One of the aspects that hinders this is the lack of clear legal regulation of trust ownership in Ukraine, despite its formal existence in the legislation. The Civil Code of Ukraine itself contains two conflicting models of trust ownership and lacks mechanisms that would clearly define the role of beneficiaries. At the same time, the rules of public law of Ukraine widely operate with terms that should be primarily enshrined in the rules of private law.

The legal status of national joint-stock companies and the legal regime of their property, in particular, the problems of regulation and contradictions between the Civil and Commercial Codes, are considered. The author analyses the cases of creation of private law legal entities by the state, which raises questions about their legal status and the grounds for considering them 'national'. Particular attention is paid to the legal positions of the Supreme Court, which determines that the property of national joint-stock companies remains the object of state ownership, and the company owns its own property on the right of economic management. The author analyses the trends in legislative regulation of property rights and, in particular, the rights of legal entities established by the state to their property, which follows from legislative activity in this area. The author points out the shortcomings of the approach which is planned to reform property rights on the basis of usufruct without introducing appropriate amendments to the Civil Code of Ukraine. The author emphasises the lack of a conceptual approach to legal regulation of these issues. The author suggests that companies with the status of national

companies should serve national interests, and this should be reflected in their legal status and property regime.

Attention is also paid to the analysis of the legal status and peculiarities of financing of scientific and educational institutions in Ukraine. The author emphasises the critical importance of these institutions for the development of society and the formation of a new generation of scientists and specialists. The article also analyses the legislative acts regulating the legal status and use of property of scientific and educational institutions, including strict control by the state over their activities. Particular attention is paid to the problem of attracting investment and possible reforms necessary for the development of this area. It is emphasised that solving the problems requires a review of the legal regime of property and the status of these institutions, in particular, to stimulate funding through grants and other support models.

Keywords: *protection of national objects, national trusts, trust ownership, legal regime of property of national joint-stock companies in Ukraine, investment in scientific and educational institutions.*